منیش ئەنفال کریام

ڕوناك شوانی/ سوید

ئـەنفال روداوێکـی سـادەو سـاکار نییـە، بەئاسـانی لـەبیر بکـرێ، ئـەنفال کارەسـاتێکی پـلان بـۆ داڕێـژراوبوو بـۆ جینۆسـایدکردنی کـوردو سـڕینەوەی کوردسـتان لەنەخشــە، بەدەسـتی درندەترین حوکڕانی سەردەم جێبـەجێ کرا، ئاسەوارو کاریگەریی ئەنفال لەسـەر هەموو تاکێکی خاوەن ویژدانی کورددا دیارەو لەیادکردنی مەحاڵە، بۆیە دەبـێ هــەنگاو بەهــەنگاوی تۆمــاربکرێو خوێندنــەوەی مێــژوویی بــۆ بکــرێ، لەسەری بوەستینو وانەی لێ وەرگرین.

ئەوانــەی لــەدۆزەخی بــۆ کــورد هــەلگراوی نــوگرە سـەلمانو عەرعــەر گەڕانەوەو ئەوانەیشی وا بەرێکـەوت لـەو دۆزەخـە رزگاریـان بـوو، هەریەکـەیان بەهەزاران داستانیان لا تۆمار بـووە کـە ویژدانی مرۆڤایـەتی دەهـەژێنێ. ئەمـەی لای مـن تۆمـارکراوەو باسـی لێدەکـەم، دڵۆپێکە لەدەریایەکی ئـەو کارەسـاتە، بەڵام هەر دڵۆپە فرمێسکێکی دیدەی ژنە کوردێکی ئەنفال مەرەکەبی مێژوویی پڕ مەینەتی کوردەو دەبێ یادداشت بکرێ.

لـەڕەوە بەکۆمەڵەکـەی پـاش ڕاپـەڕین، ڕێکەوت کردمی بەهاوەڵی کچێکی تەمەن ١٨-١٩ ساڵەی بـە جەسـتە لـە ئـەنفال بەجێماوو بەهەسـتو ڕۆح ئـەنفال کـراو، سەر زمانو ژێر زمانی هـەر بـاس باسـی ئـەنفال بـوو، زۆر بەتاسـەوە گـوێگری بووم... لەدڵەوە هەستم بـە ئازارەکـانی ناخی دەکـرد.... هـەر بۆیـەش بـاوەڕی پـێم هێنـاو بەسـەرهاتی خـۆی بـۆ بگێڕامەوە.

مــن خــەڵکی دێیــەکی بچــووکی گـەرمیانم - خـەڵکی دێیەکـەمان هـەموو ئـەنفال کریـان، ئێسـتاش نـازانم کـاکمو باوکم هان لـەکوێ. لـەکاتی ئەنفالەکـەدا منو دایکمو برا بچووکەکەم لەشار بووین ڕێگە بەسترا، نەمانتوانی بگەڕێینەوە بۆ دێیەکەی خۆمان، پاشان لەتەك ئەوانەی

لەئـەنفال ڕزگاریـان بـوو یـان لـەنوگرە سەلمان گەڕانـەوە لـەئۆردوگای شـۆڕش نیشـتەجێ بـووین. ماڵەکـەمان زۆر بـێ کـەڵك بـوو، ژوورێکـی بـەبلۆك دروسـت کراوی سواخ نـەدراو، نـە ئاومـان هـەبوو نەکارەبا.. نە ژیان... لەبـەر نـەبوونیو هــەژاری منداڵو ژن دەسـتمان دایـە کـارکردن، منـداڵان لەبازاڕەکانـدا وون بوون، ژنانو کچانی گـەنجیش ڕوومـان دەکردە ئەو دەشتەو کەنگەرمان دەکرد یــان لــەباخو کێڵگەکانــدا ســەوزەمان دەسکەنە دەکرد، بەینا بەینێ کابرایـەك دەهـاتو دەیـبردین بـۆ حەویجـە لـەوێ لەکێڵگەی ئەفسەرێکی عـەرەب سـەوزەو تەماتــەو خــەیارمان دەچــنی، هــەر لەشەبەقەوە کارمان دەکرد، تا نزیکی ڕۆژئاوا بەکرێیەکی کەمەوە دەگەڕاینەوە ماڵەوە.

هەنـدێ ڕۆژ ئەفســەرەکە خـۆی دەهاتـە سـەر کێڵگەکـە، هـەر جارەی یـەکێکی لێ دەستنیشـان دەکـردین کـە بچینە ماڵەوە بۆ یارمەتیدانی ژنەکـەی لـەکاروباری ناومـاڵ، لەبـەر ئـەوەی زۆر میوانــدارە، ئەوانــەی کــە پێشــتر ڕۆیشـتبوون کـە دەگەڕانـەوە هـیچ شتێکیان لای هەواڵەکانیان نەدەدرکاند، زۆربەشیان وازیان لـەکار دەهێنا... تـا ڕۆژێکیـان نـۆرە گەیشـتە مـن، لەتـەکیا چووومە ماڵەوە، وتی ئەمشـەو میوانێکی زۆرم هەیەو ژنەکەم فریا ناکەوێ بەتەنیا بەڕێیان بکات، دەبـێ تـۆ یارمەتییـەکی باشی بدەی. کە چوومە ماڵەوە یەکسـەر دەست بەکار بووم، کوڵێکیش خۆشـحاڵ بووم کە بـۆ ڕۆژێکیش بـووە لەگـەرمای بەر هەتاو و قـوڕو لیتـەی سـەوزە چـنین ڕزگارم بوو. پەنجەکانم ئەوەندە ئازاریان زۆر بـوو هەسـتم دەکـرد خوێنیـان لێ دەتکێ.. خواردنو خواردنەوەیـەکی زۆر خرایە بەردەست میوانەکان، بە درێژایی کات کە بۆنو بـەرامی ئـەو خواردنانـەی

دەچوو بەلووتما بیرم لەدایکمو براکـەمو خەڵکە برسییەکەی ئۆردوگا دەکردەوە کە شەو داهاتو کارو بار تەواو بـوو ژنـە چووە قـاتی سـەرەوەو خـەفتو منـیش لــەکونجێکی چێشــتخانەکە ســەرخۆم کزکردو لەبەر شەکەتی بەدەنم خەوم پیا کەفت..

ئەوەنــدە بــە ئاگـا هـاتم یــەکێك بەنووکـە شــەق خــەوەرم دەکاتــەوە، ڕاچڵەکیم.. ڕوانیم کـاورای خانەخوێیـە، داوای لێکردم بڕۆم خزمەت میوانـەکان بکەم. کە چوومە ژووری میوان دەنگی مۆسیقاو پێکەنینو قسەکردن تێکـەڵ بـە یـەك ببـوون، کـەس گـوێی لـەوی دیکـە نەبوو، لەکاتێکدا خەریکی کۆکردنـەوەی شتەکانی بەردەستیان بووم، کاوراـیەك وەك سەگی برسی پـەلاماری دام، یـەکێ دیکەش هات دەستم بۆ بـەرێ.. خـۆم ڕاپســانو زۆر تێکۆشــام تــا خــۆم لەدەستیان قوتار کـەم، جلـەکانم دڕان، ئــەوانی کــە دانیشــتبوون هــەموو پێکەنین.. وەهـەرحاڵ بـوو خـۆم قوتـار کردو ڕامکردە قاتی سەرەوەو پەنام بۆ ژنـە ئەفسـەرەکە بـرد، کەوتمـە سـەر دەسـتو پێـیو وتم شـەرەفم بپـارێزە، ماڵی ئاوا، ژنە بـانگی مێردەکـەی کـرد، تۆزێ قسەیان کردو کاورا ڕۆیی.

ژنە لێمگەڕا لەهەورە بانەکەی سـەر بــان تــا بــەیانی بحەوێمــەوە، ڕۆژم لێنەدەبووەوە... تا بـەیانی وەك سـەگ هەڵدەلەرزیم، دارو بەردم لێبووە پیـاوی دڕنــدەو پــەلاماریان دەدام. کــە ڕۆژ بــووەوە گەڕامــەوە ســەر کێڵگــە، هاوەڵەکانم هەموو تەماشامیان دەکرد، دەمتوانی بەبێ تـرس لەتـەك هـەموویان قسە بکەم، بزانم ئـەوانیش وەك منیـان بەسەرهاتووە کەس نتقی لێوە نـەهات، بەڵام بەچاوەکانیان زۆر شتیان بۆ بـاس کردم. ئـەو ڕۆژەم تـا ئێـواری بەسـەرم بردو ئیتر نەگەڕامەوە بۆ کێڵگە.

پەتای هەست بە سووکایەتی کردن

ن: ئومێد مێهرەگان و: مستەفا زاهیدی

گومان لەوەدا نییە ئەمڕۆکە هەموومان لامـان وایە بەشێوەیەك لەشێوەکان سووکایەتیمان پــێ دەکرێــت. لــەم نــاوەدا بەراســتی جیاکردنــەوەی ســنووری نێــوان ڕەخنــەو سووکایەتی مومکین نییە. ئەویش لەهـەرتك لاوە، چ کەسی ڕەخنەگرو چ کەس یان شتێ کـە بابـەتی ڕەخنەیـە، هیچکام دڵنیـا نـین لەوەی ئـەوەی ڕوویداوە سووکایەتییە یان ڕەخنــە، بــەڵام ئــەوەی لێــرەدا وەك نەخۆشییەك دەردەکەوێ ئەم پرسیارەو ئەم بەناو گومانەیە، ئەم گومانەی کە "ئایا ئـەو دەیویست سووکایەتیم پێ بکات؟" لەشۆفێر تاکسییەکانەوە بگرە تا کارمەندانی پلەبەرزی دەوڵـەت، هـەموان تووشـی وەهـا گومانێك دەبـن. سـەیر لەوەدایـە ئـەم گومانـە، ئـەم نەخۆشـی هەسـت کـردن" بـە سـووکایەتی کردنە "بەرهەمی کۆمەڵگەیەکە کە ڕۆژو شەو باس لەپێویسـتی قبـوڵ کردنـی ڕەخنــە" دەکەن، ئەویش ڕاست لەبـەر نـەبوونی ئـەم تایبەتمەندییە، وەك هەمیشـە ئێمـە تـاریفی شتێ دەکەین کە هیچ کات بەکردە دەرنایەت، بابەتگــــەلێکی وەك " لێکۆڵینــــەوە"، "ئەندێشە"، "گەشـە"، "عەشـق"... قبـوڵ کردنە، ڕەخنەش یەکێك لەو تایبەتمەندیانەیە کە بڕیارە هەر وەدوا بکـەوێ، چونکە کـەس ئامادە نییە قبوڵ بکات "ڕەخنە"ی لێگیراوە. چـونکە یـان ئەوەیـە ڕەخنـەی وێرانکـەر بـە "سووکایەتی" و "هەڵیتو پلێت" (چەمکێکی نوێ کە زۆر لای ئەو کەسانەی کە لایان وایە ئـەهلی خوێندنـەوەن خۆشەویستە) نـاودێر دەکەن، یان ئەوەیە بەتاوانی" سیاسی بوون "بـە بابـەتێکی دەزانن کـە هـیچ بەهایـەکی "زانستی نییە".

لەکۆمەڵگەیــەکی داخــراوو بەرتەســکدا، لەکۆمەڵگەیەکدا کـە هـەموانو بـە تایبـەت سیاسـەتوانانو هەڵکەوتــەکانی، بــەردەوام هەست بەنائـەمنی دەکـەن، هـەموو شـتێك ڕەنگی یووکایەتی وەخۆ دەگرێ، بەتایبـەت ڕەخنــەو (ئــەویش لەچەشــنی وێرانکــەرو ڕادیکاڵ)، هێزەکی (بالقوه) دەتوانێ پێگـەی سێمبۆلیکی لەرزۆکی تاك بخاتە مەترسییەوە، پێگــەی مامۆســتایەکی نــاوداری مۆســیقا، پێگەی مامۆستایەکی کۆمەڵناسی لەزانکۆ کە بەچاوی خوێندکار چاو لەهـەموان دەکات، پێگەی دەروونناسێکی ناودار کە چەن کتێبی ســەیرو ســەمەرەی دەربــارەی (پرســە گرنگەکانی ژیانو مەرگ) نووسیوە، پێگـەی سیاســەتوانێ، پێگــەی دەرهێنــەرێکی ناودارو... لەکۆمەڵگەی ئێمەدا ئەم پێگە وەها لەرزۆکو بێوەفایە، لەهەمان خاڵیشدا گرنگو "ناموسییە"، کە ڕەنگە فلانـە مامۆسـتای زانکۆ ئەو مافەی هەبێت کە بەردەوام هەست بەنائـەمنی بکـات، هەسـتی کـە وەك ترسـی سیاسـەتمەدارێکی پـڕ هـاتو هـاوار دەچـێ لەتیرۆر کردن، لـەخۆڕاش نییـەو کـە هەنـدێ کــەس ڕەخنــەی "وێرانکــەر" بــەتیرۆری کەسایەتی ناو دەبەن" ئوستادەکات" ڕاست لەم هێرشە تیرۆریستیانە دەترسن، چونکە شـوێنیان لـە دڵـی سـەنگەرەکانی پانتـایی سیمبولیك بەشێوەیەکی چاوەڕوان نـەکراوو لەرزۆکو بێ بونیادە، بەڵام ڕاست هـەر بـەم هۆیـەو ڕەخنـەی وێرانکـەر بـۆ کەسـێ کـە کەوتۆتە بەر هێرشی ڕەخنە کارکردی ڕزگاری کەریشـی هەیـە، چـونکە لانـی کـەم هـەمان مــەرج، بــۆ ئــازادی کــە ئــادۆرنر باســی لێوەدەکــات دێتــە دی: دوورکەوتنــەوە لەپێگەیەکی سیمبولیك کە کۆمەڵگە بەسەریدا داســەپاندووە، بــۆ وێنــە پێگــەی قــورسو ماندووکەری "ئوستاد". ئەوان دەبێ شوکرانە بژێر بن کە کەسێك پەیدا دەبێ لـەم کۆتو زنجیرە سیمبولیکە ڕزگاریان بکات، هەڵبـەت بەهاکەشــی شــتێ نییــە جگــە لــەجۆرێ ســووکبوونی ســیمۆلیك. لەکۆنسـێپتی ئـەم ســووك بوونەدایــە کــە ڕەنگــە بکــرێ ڕۆژێ، دەســت بــدرێ بەکردەیــەکی تــەواو ئــازادو داهێنەرانــە. ئەگــەر وا نــەبێت هــەموو ئوستادەکان نا چارن درێژە بـەم جـۆرە دەور بینینـە بـدەن کـە بەسـەریاندا داسـەپاوە، ناچـارن بـەردەوام شـتێك بـە ئەدەبیاتی دەستە دوو دەربارەی هێماناسـی یـان هێرمنیۆتیـك یـان بونیـاد شـکێنی زیـاد بکـەن، هـەر ئـەو وتـە کۆنانـە دەربـارەی بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنی، دەربارەی فیلمێکی هۆلیوود یان دەربارەی یەکسانی یان عـەقڵی مــرۆڤ بڵێینــەوە یــان دووبــارەو چــەن بــارە لەکۆبوونەیەکدا ژیاننامەی نیچە یان بۆدریار بۆ هۆگرانی فەلسەفە بڵێنەوە (بەداخەوە هەندێ جار بەهایـەتی زۆر لەبەرانبـەر ئـەم کارەیـان دەدەن).

هەڵبەت ئەم پەتایە تایبـەت نییـە بـە بـواری فەرهەنگو ڕۆشنبیریو هۆگرانی ئـەم بـوارە، ئـەو کەسـانەی کـە سـەرەڕای هـەموو شـتێ ترسەکەیان بێ هۆ نییە. سەرچەشنی تازەی ئـەم پەتایـە هـەمان نموونـەی زەینـەدین زەیدانو شـەڕی لەگـەڵ مـاتێراتیزی دایـە ڕووداوێ کـە تـەنها بەهـەوڵی بـێ وچـانی ڕاگەیاندنەکان بـوو بـە "پرسـێك". ماوەیـەك لەمـەوپێش هـەر لـەم لاپـەڕەی ئەندێشـەدا، ئـەمیری ئەحمـەدی ئاریـان هـەوڵیدا لایەنـە "جوانیناسـییەکانی شکەسـت لەروانگــەی زەیدانەوە" بخاتەڕوو. ئەو لای وایـە زەیـدان هیچ کـات بـە جیـدی یـاری ناکـات. ئـەو زۆر ئاسـان تـوانی وێنــەی سـیمبۆلیکی خـۆی بشکێنێو بدا بە ژێـر هـەموو شـتێکدا، بـەڵام "ئاریــان" تــەنها بەشــێك لەڕاســتی وتــوە. بەشـەکەی تـر ڕاسـت دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەو "جیـدی گرتنـە" بنەڕەتییـەی کـە تەنانـەت کەسـێکی وەك زەیـدانیش تووشـی دەبێـت. هەست بـەوەی کـە سـووکایەتیت پێکـراوە. هەروەها ئەو کاتێ هەستی کرد" سووکایەتی پێکراوە" کە پرسـەکە بـوو بەشـتێکی بـەناو "ناموسی"، شتێ کە خـۆی دانـی پێـدا نـا. تیۆری ئاریان دەربارەی گـەورەی شکەسـت کاتی مانای هەبوو کە زەیدان هیچ پاساوێکی لەچەشنی "شەرەف"و بەرگری لەشوناسی " بۆ ئەم کردە ڕادیکاڵەی خۆی نەهێنایەتـەوە، بەڵام وەك هەموو کەسی دیکە هەسـتی کـرد سووکایەتی پێکراوە، تەنانـەت ئەوەنـدەش توانـای نـەبوو کـە چـەن خولـەك دواتـر هێرشەکەی دەست پێبکات. ئەو سادەترینو بــاوترین ڕێگــەی هەڵبــژارد. ئوســتوورەی شوجاعەتی زەیدان ڕەنگە بیانوویەکی فانتزی بێـت بـۆ ڕاهـاتن لەگـەڵ شـۆکی دۆڕانـدنی فەرانسـە لـەئیتالیاو "جوانیناسـی کردنـی دۆڕان".

ئەڤینا کاترینا سترانەکا کاتیۆشا

بەرەو سەمفۆنێن ستالینی ڤەچۆ!؟

فەهمی محەممەد

ئەو چەکێ کو ئیرۆ (حزب الله) ل لبنانێ دژی ئیسرائیلێ بکاردئینن وئ زۆرێ سەرکەتی بووە بناڤێ "کاتیۆشا"، نەک تەنها وان بکار ئینایەو مفاڕێ دیتنە، بەلێ دشەرێ جیهانیێیا دووان دە ل روسیا ب دژی ئەلمان بکار ئینان پاشێ شۆرەشا ڤیتنامێ دژی ئەمریکا بکار ئینـاو دیسـان سـەرکەتی بـووە، هـەروەها شۆرەشـێن دی بـەردەوامی بکـار ئینانـا وی چەکێ هینان ژبەر سـەرکەتنا وێیا مـەزن، بتایبەتی شۆرەشا فلەستینیێو لوبنانێ، وەکو (حزب الله). بۆ زانین کاتیۆشا چیرۆکەکا زۆرا نازك بخوە ڤەگرێدایەو ئینایە زمانو ڕوویەکی مرۆڤایەتیو ئەڤینداری کەتیـیە ناڤ لاپـەڕێن دیرۆکـی: بــەلێ بــەرۆڤاژی وی هەڵویسـتی ژنیشـکەکێ ڤـە ئـەوروی یـێ پـاك بـەرەو هۆڤاتیو وێرانکاریو قرکرنـا مرۆڤـان ڤەچۆ: ئـەوژی تـا ئـیرۆ لـەعێراقێ تەرۆریسـت وی چـەکێ دژی گـەلێ خـوە بکـارتینن. چـیرۆکا کاتیۆشا زۆرا کەڤنەو ژێـی وێ خـوە ل ٧٠ی سالآن دایەو ڕۆژ ب ڕۆژ کـەنج دبـەو هێـزا وێ مـەزنتر دبـە، چـیرۆکا کاتیۆشـا بڤـێ ئـاوایی لخوارێ هاتییـە زمـان: کاتیۆشـا سـترانەکان گـەلێری بـو بـە (شـعبیە) ل ڕوسـییەو زۆرا بەربانگو گەرناسە: دشـەرێ جیهانـا دووێدە کچەك هەبو بناڤێ کاترینا لەرووسیـیە، ستران ب ئەڤینـدارەکێ خـوەیێ لەشـکر دگـۆت ل جـەنگا ئـەلمان، دشـەرێ جیهانـا دووان دە، بارودۆخێ ڤێ کچێ تێکەلی هەڤ ببون ژڤیانیێو شەری: تاکو بناڤێ وێیێ نازۆکی ژکاترینا ب بێ کاتیۆشا/ ئـەڤێ کچا ئەڤینـدارا گـەنجێ شەرڤانێ وەلاتـێ خـوە، د سـترانێدە وەهـا دگۆت...

رویـێ ڕۆژێ لسـەر خـوە ڕاکـەو لەزێکـە پاشنەکەڤە، بهنێـرە سلاڤەکا گـەرم، برێکـا کاتیۆشا/ بۆ زێرەڤانێ وی سنۆرێ زۆر دوورە/ بەلکی لەبیراوی کوری بێت، کچەکا گوندی/ یافەرە ب بهیسێ، ئەڤینداڤا نازك، تاکێ زێرەڤانیا وەلاتێ خوەیێ دایك بکەت، هەتا ئەتابێ، ئۆکاتیۆشا، زێرەڤانێ ئەڤینێ بە، نەژوی کێمتر! هەلبەت دەمێ شەرێ ئەوان، دگـەل دەنگـێ گـولان، تلیلیـیا کچـان، یـان سترانێن شۆرەشـگێران دگـەڵ یـەکتر نـەبێ، سەرکەتن مسۆگەر نابێ، زۆرا فـەرە هـەردوو هەڤپشك ب بەن. دڤی واریدە زۆر پسپۆرێن لەشکەری لسەر کاتیۆشا پەیڤینەو چـەکەکێ سـڤکێ هـەزاران نـاڤ لێنـابوونو زۆرێ بهێـزو سەرکەتی وەسـف کـرن، ژبـەر ڤـێ ئەگـەرێ لەشکەرێ ئەلمان نـاف لێنـابوون، دەمـا کـو گولێن کاتیۆشـا بـەرەو وانڤـە دچـۆ، دگـۆتێ ئەڤـە سـەمفۆنی یـێن سـتالینی هـاتو ئاگـا لخوەبن! هەلبەت بەهایـەکێ ئـەرزان هـەبوو مرۆڤا شیان هەبوو کو ڤـەگو هێـزن بـۆ هـەر جهـەکێ هـەبێ، یەکـەم تـاقیکرن (ل ەر ڤـی چـەکێ هاتـەکرن لەڕوسـییا سـالا ١٩٣٨ی دوویـر هاڤێـژا وێ دگـەها ١٠و٢٢ کـم پشـتی پێش خستناوێ دویـر هاڤێـژا وی، ٧٠کـم داو پاشێ بهێـز تربـوو ئـیرۆ هێـزا وێ وێرانکـاری بویـە، کـی دوێ بـاوەرێ دابـو کـو دەنگـێ زەلالو پەیڤێن نازکێن کاترینا ب بەبێ چەکێ کـوژەکێ کاتیۆشـا وژ سـەمفۆنێن بتهـۆڤنی بەرەو سەمفۆنێن ستالینی ڤەبچـێ: تـا ئـیرۆ ئەو گولێن سۆرێن بەرخودانێ دژی ستەمکارو داگیرکەرو مرۆڤێن هۆڤو دکتـاتورو فاشسـت، بــەرۆڤاژی کەتیـیە دەسـتێ دکتــاتۆرو تەرۆریستانو دژی ئـازادیخوازو مافپـەروەران بکارتێ!!! هەروەکو سەدامێ دکتـاتۆر دژی نەتەوامەیا کورد بکار ئینایو وێرانکارییا وی تا ئیرۆ و هندی مێژۆ هەیە وندا نابێ!...

چی لە پشت شکستی عەرەبەوەیە؟

نووسینی: ئەمیر تاهیری وەرگێڕانی: دانا مه نمی

عەرەب پێویستە چی بکـات تـا لەگـەڵ ئـەو تەحەدیانـە دابێتـەوە کـە ڕووبـەڕووی دەبنەوە لە جیهانێکدا کە لەلایـەن ئەوانـەوە یان بۆ ئەوان دروست نەکراوە؟.

ئەم پرسیارە لەدەوڵەتە عەرەبیەکانـدا، لەناوەڕاسـتی سـەدەی نۆزدەهەمـەوە جێـی تـێ ڕامـان بـووە. تەنانـەت دوای کارەسـاتی ١١ی سێپتەمبەر بۆتـە بابـەتێکی هەنوکـەیی مــەزنتر، لــەخۆرئاوا زۆربــەی خــەڵکی قایـل کـردووە کـە هـەموو عـەرەب وەکـو دوژمـن دابنــێن. وەڵامێکــی پەســندکراو بــەلای نوخبــەی عەرەبــەوە بریتییــە لــەوەی کــە عــەرەب پێویســتە چــەندی خێــرا دەتــوانن پرۆســەی بــەخۆرئاواکردن پیادەبکــەن. عەبـدول ڕەحمـان ئـەی ئەلکـەداکی (بـاوکی چاکســازی نــوێ لــەجیهانی عــەرەب)دا سیستەمی تەقلیـدی سیاسـیو ڕۆشـنبیریو کۆمەڵایـەتی بـەهۆی سـەرەکی ئـەو بـە (شکســتی مێــژوویی نەتەوەکــەمان) نــاوی دەبات، دەبینێت.

وەڵامــی دووەم ئەوەیــە کــە باشــترین هیواکــانی عــەرەب بگــرە هــی هــەموو مووســـوڵمانان بریتیـــە لەدۆزینـــەوەی دیکتـــاتۆرێکی بەخشـــندە کـــە لـــەجیاتی بەسەربردنی کـات بـۆ خـۆ دەوڵەمەنـدکردن، ڕابەڕایــەتیان بکــات بــۆ دروســتکردنی کۆمەڵگەیەکی مۆدێرن.

وەڵامــی ســێهەم: بریتیــە لــەوەی کــە نهێنــی شکســتی عــەرەب لەراســتیەدا خــۆی دەبینێتــەوە کــە خۆیــان لەئیســلام دوورخســتۆتەوە، کەواتــە هاوکێشــە ئەفســوناوییەکە زۆر ئاسـانە: بگـەڕێوە بـۆ ئیسلام کە لەپراکتیزەدا فێرکردنـی شـەریەت دەگەیەنێو پێیانوایە دەستبەجێ هـەموان باش دەبێت.

ئــەم ســێ بۆچــوونە لەیــەك کێشــەدا بەشـدارن ئـەویش ئەوەیـە دانـانو هـەبوونی شـێوەیەکی نموونـەیی لەحکومـەت کـە بتوانرێ لەلایەن هەر کۆمەڵگەیەکەوەو لەهـەر کاتێکدا پیادەبکرێت. هەرچـەندە پرسیاری ڕاستەقینە ئەوەیە کە ئاخۆ ئـەم یـان ئـەو سیستەمی عەرەبی باشە یـان خراپـە ئەگـەر بەراوردبکرێ بەهەر سیستەمێکی ڕاستەقینە یــان خــەیاڵی؟، بــەڵام ئــاخۆ ئەرکــە گونجاوەکانی بەجێ دێنـێ یـان نـا؟ بەچـەند وشەیەکیتر نەبوونی ڕێگەیـەکی پراگمـاتیکی (کرداری) پێش ئەوەی بپرسین شتێك بـاش بوو یان خـراپ؟، ڕاسـت یـان هەڵـە مـۆدێرن یــان تەقلیـدی پێویسـتە بپرسـین ئـاخۆ کارایە؟.

لەوڵاتەکانی ئەمڕۆی عەرەبدا ئـەزموونی جیـا دەبیـنین. هەنـدێ ڕژێمـی عـەرەب کـە لەوانەیە خۆشمـان نـەدێنو لەسـەر بنـەمای ئایــدۆلۆژی دڵمــەزرانو لەگــەڵ ئەوەشــدا کارایــە، هەنـدێکی تریـان کـە بەنموونـەیی دەردەکەون کارانیـە. ڕژێمێکیش کە کارایە بــەگوێرەی مــەرجو ڕەوشــی خــۆی باشــە لەکاتێکـدا ڕژمێکـی کارانیـە، هـەر شکسـت دێنێـت گـرنگ نییـە چـۆن بەرنامەڕێـژکراوە لـەڕووی سیاسـیو ئایینیـەوە. چـۆن بـزانین ڕژێمێـك کارایـە یـان نـا؟. زۆر تاقیکردنـەوە دەتـوانرێ پێشـنیاز بکـرێ، بـەڵام بـا تـەنیا سیمای باسبکەین:

یەکــەمین: ئایـا ڕژێمەکـە ڕێگـەدەدات بەڕێوشوێنێك بۆ ئۆپۆزیسیۆن لـەناو هـەمان کۆمەڵگــەدا؟، ئــەو کۆمەڵگەیانــەی کــە ئۆپۆزیسیۆن لەتاراوگەن ئەو دەردەخات کـە ڕژێمەکــەی کارانییــە. ڕێگــەدان بــەبواری ڕاوبۆچــوونی جیــاوازی نــاوخۆیی، خــۆی لەخۆیدا نیشـانەیەکە بـۆ متمانـە بـەخۆبوون کە لەو ڕژێمانەدا.

دووەمــین: ئایـا ڕژێمەکـە بـۆ ئـەوەی بمێنێتــەوە پێویســتی هەیــە بــە بەنــدکرانی ژمارەیـەکی زۆر لەنـەیارە سیاسیەکانی؟ تـا ژمارەی بەنـدکراوە سیاسـیەکانی لەوڵاتێکـدا زیـاتر بـێ شکسـتی ڕژێمەکـە مـەزنتر دەبـێ لەکاتو شوێنی گونجاودا.

سـێیەم: تـا چـەند توونـدوتیـژیو دژە توونـدوتیژی کار دەکاتە سەر ژیـانی سیاسـی وڵات؟ بەچاوپۆشین لەهۆیە سـەرەتاییەکانی توونـدوتیـژی دژە دەوڵـەت، بـەردەوامبوونی توونـدوتیــژی بەدڵنیاییــەوە ئامــاژە بــەوە دەکات کە ڕژێمەکە کارانییـەو بەشـێوەیەکی گونجاو کاروباری کۆمەڵگە بەڕێوەنابات.

چەند وڵاتێکی دیکەی عەرەبی لەم سـێ تاقیکردنەوەیــە تێدەپــەڕێت: عومــان، ئیماراتی عەرەبی یەکگرتوو، قەتـەر، کوێـت، یەمەن لـەم سـێ تاقیکردنەوەیـە تێدەپـەڕێ ئەگەر ئەم زینجیرە یاخیبوونو ئاژاوە تازانـە نەبووایـە لەلایـەن ئێـران یـان پاشماوەکـانی ئەلقاعیـدەوە دروسـتکرا، مــەغریب سـێ تاقیکردنەوەکـە دەبڕێـت، هەرچـەندە جـار بــەجار دەبێتــە گــۆڕەپــانی کــردەوەی تیرۆریسـتی. عەرەبسـتانی سـعودی لـەدوو تاقیکردنـەوە تێدەپـەڕێت، ژمارەیـەکی کـەم لەئۆپۆزیسـیۆن لەتاراوگـە هەیـەو لانـی کـەم لەکاتی ئێستادا زیندانی سیاسی نییە.

لوبنـــان، ئـــەردەنو عێـــراق جـــەزائیر لەتاقیکردنــــەوەی توونـدوتیــــژی شکسـت دەهێـــنن. بـــەحرەین بەشـــایەتحاڵی خـــۆی ڕووبـــەڕووی توونـدوتیـــژی گـــرنگ نابێتـــەوەو کــەمێك لەزینـــدانی هەیـــە، بـــەڵام زۆربـــەی هـــەلگرانی بیروبـــاوەڕی جیـــاواز لەتاراوگـــە دەژین.

لیبیاو تونس، لەتاقیکردنەوەی زینـدانی سیاسیو جیاوازی بیروڕای ناوخۆیی شکست دەهێنن.

مســـیر، لەتاقیکردنـــەوەی زینـــدانی سیاسـیو توونـدوتیـژی شکسـت دەهێنێـت، هــەر چــەندە پێشــکەوتنی ڕەچــاو لەهــەردوو بوارەکــــەدا بەدیــــدێنێت. لەهەڵبــــژاردنی ســــەرۆکایەتی پاریشــــەوە هــــەروەها پێشکەوتنی بەرچاو بەدیدێنێت لەکردنـەوەی بوار بۆ جیاوازی بیروڕای ناوخۆیی.

ســـوریا، لەهەرســـێ تاقیکردنەوەکـــە شکســـت دێنێـــت. هـــەروەك ســـوودانو ســـۆماڵیش کـــە هـــەردووکیان ئەنـــدامن لەجامیعــەی عەرەبیــداو دەتــوانین بــە دوو وڵاتــی شکســت خــواردوو لەقەڵــەمی بــدەین هەرچــەندە نــەوتی ســوودان ڕژێمەکــەی بوژاندۆتەوە. بەبێ هەوڵـدان بـۆ دەرکێشـانی وانەی زۆر لەگشتاندنەوەی گرنگ دوو ڕاستی تێبینی بکەین:

یەکەمیان: زۆربـەی وڵاتـە عەرەبیـەکان کـە بەشـێوەیەکی ڕێـژەیی سـەرکەوتوون، ئەوانــەن کــە تەقلیــدیترین ئێــوەی فەرمانڕەواییان هەیە.

دووەمیـان: گرفتـی سـەرەکی زۆربـەی هــەرە زۆری وڵاتــە عەرەبیــەکان بریتییــە لــە سیاسـی دژی دەوڵـەتو ئـەو توونـدوتیژیـەی دەوڵــەت لەبەرامبــەردا هەڵیدەبــژێرێت. لەزۆربــەی حاڵەتەکانــدا توونـدوتیــژی ڕاستەقینە یان هەڕەشـە ئـامێزدا لەدەوڵـەت دەکات کە بواری جیاوازی بـیروڕای نـاوخۆی دابخـاتو وا لەڕەخنــەگرانی بکـات بــەرەو تاراوگــە هــەڵبێت. ئەمــەش لەبەرامبــەردا یارمەتی توونـدوتیژی زیاتر دەدات، بـەجۆرێك کە بازنەیەك لەتوونـدوتیژی دروست دەکات کـە نەدەوڵەتو نـەیارە توونـدوتیـژەکانی نـاتوانن کۆتایی پێ بێنن.

تــرس لەتوونـدوتیــژی یــان پێویســتی بەتوونـدوتیژی کلیلی هۆکارەکانە لـە تەگـەرە خســـتنەڕێی ڕیفـــۆرم لەزۆربـــەی وڵاتـــە عەرەبیەکاندا.

ئــەزموونی جــەزائیرو تەنانــەت تــا ڕادەیەك میسریش دەردەخـات کـە شکسـت پێهێنــانی تیرۆریــزم، یەکــەمین هــەنگاوی گرنگە بەرەو چاکسازیو دیموکراسی.